

רח' המ"ג 5 ירושלים
www.erezhemdah.org
halachapsuka@erezhemdah.org

פסקי דין אקטואליים
בענייני חושן משפט

ב"ה, עיה"ק ירושלים ת"ו

גליון מספר 54, ג בשבט תשס"ט

השבוע נעסוק בעיקר בשאלת פרשנות חוזים. בשלושת פסקי הדין שלפנינו, ישנה סתירה פנימית בחוזה או סתירה בין החוזה לבין החוק.

ההלכה ממעטת לעסוק בסוגיות אלו, והעיסוק בהן מפוזר בספרות השו"ת. החופש של הצדדים לקבוע מסגרת משפטית לעסקה ביניהם, ככל העולה על רוחם, מעוגן בכלל 'בדבר שבממון תנאו קיים'. הכלל המרכזי הנוסף הוא שבמקרה של ספק, המוציא מחברו עליו הראיה - 'יד בעל השטר על התחתונה'. מעבר לכך, הנחת המוצא של הפוסקים היא שבאמצעות הגיון בריא ניתן לתת פרשנות הולמת לכל חוזה. זהו גם הקו המנחה בדרך כלל את בתי הדין היום, ולכן בתי הדין כמעט אינם מציגים כללים בבואם לפרש חוזים.

מעבר לתגובות לפסקי הדין כשלעצמם, רצינו לבקש תגובות, בעיקר מאנשי המשפט הכללי שבין קוראינו, על העיקרון המנחה בפרשנות חוזים – האם הגיון בריא הוא כלי מספיק בשביל לפרש חוזה?

כרגיל, נשמח לקבל פסקי דין נוספים, על מנת שנוכל לפרסמם בעתיד. תגובות ופסקי דין יש לשלוח לכתובת halachapsuka@gmail.com.

המערכת:

הרב יואב שטרנברג

הרב עידו הבר, הרב אייל פישלר, הרב עקיבא כהנא

פסקי הדין המתפרסמים ב'הלכה פסוקה', אינם מבטאים את עמדת בית הדין 'משפט והלכה בישראל', וכמו כן אין לראות בפרסומם משום ייעוץ הלכתי או משפטי. מטרת הפרסום היא לעורר דיון הלכתי בין הקוראים. למעוניינים לעשות מנוי (חינם) לבטאון, נא לשלוח מייל לכתובת: halachapsuka@erezhemdah.org
בקרואתר הלכה פסוקה HalachaPsuka.googlepages.com

רוצים לחתום חוזה לפי ההלכה?
פנו אל: "משפט והלכה בישראל"

טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

העקרונות ההלכתיים העולים מפסקי הדין בגליון

1. מכירת דירה שהתעכבה / בית הדין לממונות גזית, שדרות

- א. מוכר דירה וקונה, שסיכמו ביניהם שהעברת הבעלות לא תהיה מותנית ברישומה בטאבו – יש להסכמתם תוקף מחייב.
- ב. מי שגר בדירת חברו שלא מדעתו, חייב לשלם שכירות, במידה שהדירה עומדת להשכרה והדייר מעוניין באופן כללי לשכור דירה למגורים.
- ג. לעניין זה, דירה העומדת להשכרה היא דירה שקיימת אפשרות מעשית שתושכר תמורת תשלום. אף אם השוכר הפוטנציאלי הבלעדי הוא הדייר שגר בדירה שלא מדעת הבעלים, הרי זו דירה העומדת להשכרה.
- ד. אף כאשר בעל הדירה יודע שגרים בחצרו ולא דרש תשלום מראש, אין בכך משום מחילה על זכותו לתשלום.

2. פיטורין או הרעת תנאי עבודה של מורה באמצע שנה"ל / בית הדין לממונות קרית ארבע

- א. נחלקו הפוסקים אם מותר לפטר מלמד תורה, בטענה שנמצא טוב ממנו, באמצע תקופת השכירות.
- ב. במקרה שנעשה קניין על הסכם ההעסקה של המלמד, לכל הדעות לא ניתן לפטרו לפני תום התקופה.
- ג. לעניין זה, חתימה על חוזה נחשבת כקניין.
- ד. המוסכם בחוזה אישי תקף אף כשהו נוגד את מנהג המדינה.
- ה. כאשר יש ספק בפרשנות חוזה הכלל המנחה הוא 'יד בעל השטר על התחתונה'.

3. שמירת תנאי עבודה קודמים אחרי הסכם שכר חדש / בית הדין האזורי תל אביב

- א. נעשה חוזה עם עובד, המפרש תנאי עבודתו ושכירותו, ואין בו התייחסות מפורשת להטבות שהיו בחוזה קודם, נחלקו הפוסקים אם החוזה החדש מבטל את תוקפן של ההטבות הקודמות.
- ב. האמור בסעיף א הוא כאשר החוזה הקודם הסתיים. אך אם מדובר בהסכם המשנה תנאי שכירותו של עובד תוך זמן העסקתו, יש לומר שהכל מודים כי תוקפן של ההטבות הראשונות נותר בעינו.

בית הדין לממונות גזית, שדרות

[אתר דין תורה](#)

מכירת דירה שהתעכבה

תיאור המקרה

התובע מכר דירה לנתבע. בחוזה נקבע, כי הנתבע אמור להיכנס לדירה בתאריך מסוים, לאחר תשלום כל ערך הדירה.

על פי החוזה, נקבעו ארבעה שלבים לתשלום. כאשר, לענייננו חשובים שניים מהם – שלב אחד היה בכפוף לאישור על סילוק המשכנתא. והשלב האחרון, ביום הכניסה לדירה. בפועל, המוכר התעכב בהמצאת האישור על סילוק המשכנתא – כחודשיים. הנתבע נכנס לדירה מוקדם מהצפוי, בהסכמת התובע, אבל את התשלום האחרון, שילם רק כחודש וחצי לאחר הכניסה לדירה.

טענות התובע

התובע טוען, כי קניית הדירה נעשתה רק במועד סיום התשלום. לכן, הנתבע במשך חודשיים בערך גר למעשה בדירת התובע, וצריך לשלם דמי שכירות.

תשובת הנתבע

הנתבע טוען, כי קניית הדירה נעשתה עם כניסתו לדירה, והוא גר בדירה שלו עצמו, ולא בתורת שכירות.

פסק הדין

בית הדין חייב את הנתבע לשלם דמי שכירות, על פי המקובל באותו איזור.

הנימוקים

סדר הדברים לביורור פסק הדין:

א. מהו הרגע שבו נקנתה הדירה לנתבע?

ב. האם הבית נחשב כחצר העומדת להשכרה?

ג. האם הנתבע פטור, משום שהתובע רק עשה לו טובה?

א. רגע קניית הדירה

על פי ההלכה, קרקע, והוא הדין דירה, נקנית בכסף או בשטר. בשולחן ערוך (חושן משפט סימן קצ סעיף ז) נפסק, כי במקום שהמנהג לקנות בשטר, אף שהקונה שילם את הכסף, אין הקניין נגמר, עד שהוא יקבל את השטר, כיוון שהצדדים אינם גומרים בדעתם, עד שייכתב השטר. על פי זה כתבו פוסקים רבים, שבמקומות שבהם השלטון דורש רישום בטאבו, הקניין אינו נגמר עד הרישום בטאבו, כיוון שהצדדים אינם גומרים בדעתם לקנות קודם הרישום בטאבו.

אמנם, בנדון דידן שני הצדדים מסכימים, שהבעלות על הדירה הועברה, למרות שלא נעשה רישום בטאבו. ועל כן, הם גמרו בדעתם לקנות בכסף בלבד. גם החזון איש (ליקוטים סימן טז) והרב שלמה זלמן אויערבאך (מעדני ארץ שביעית, סימן יח) כותבים, שהעברת בעלות יכולה להיגמר, ללא רישום בטאבו.

בית הדין קבע, כי היות שהחזנה מגדיר שהקניין ייעשה רק לאחר שהנתבע ישלם את כל התשלום, כניסת הנתבע לדירה לא היתה בגדר העברת בעלות, אף שהיא נעשתה מדעתו של התובע. לכן, רגע הקנייה של הדירה היה הרגע שבו העביר הנתבע לתובע את התשלום האחרון בגין רכישת הבית.

ב. האם הבית נחשב כחצר העומדת להשכרה

כיוון שהנתבע גר למעשה בדירתו של התובע, הרי זה כדין 'הדר בחצר חברו שלא מדעתו', שבו יש לברר אם יש 'נהנה' ו'חסר'. ברור שאם הנתבע לא היה גר בביתו של התובע, הוא היה גר במקום אחר ומשלם שכירות, ולכן הנתבע הוא בגדר 'נהנה'. השאלה היא, אם התובע נחשב 'חסר'. הרמ"א (חושן משפט סימן שסג סעיף י) אומר, שאם בעל החצר אינו נמצא בעיר, ואינו משתדל להשכיר את החצר, הרי זו חצר שאינה עומדת להשכרה, ואינו 'חסר'. לכאורה, גם בנדון דידן, התובע הרי לא היה מוצא שוכר לזמן הקצר שבין עזיבת הדייר הנוכחי של הדירה לבין כניסתו של הנתבע. למרות זאת, בית הדין קבע שהדירה נחשבת 'עומדת להשכרה' לנתבע עצמו. שכן, ברור שהנתבע מעדיף לשלם שכירות לתובע, מאשר לגור בדירה אחרת למשך חודש וחצי של איחור, קודם שייכנס לדירה.

על כן, הנתבע צריך לשלם שכירות, כיוון שנהנה מחסרונו של התובע.

ג. האם התובע עשה לנתבע טובה

הרמ"א (שם) כותב:

האומר לחבירו: דור בחצרי, אין צריך ליתן לו שכר.

דהיינו, אדם שנתן רשות לחברו לגור בביתו, ולא התנה עמו על שכר, אינו יכול לדרוש אחר כך שכר. אמנם, דין זה סותר לכאורה את דברי הרמ"א במקום אחר (חושן משפט סימן רמו סעיף ז):

האומר לחבירו: אכול עמי, צריך לשלם לו, ולא אמרינן מתנה קא יהיב ליה.

קצות החושן (סימן רמו סק"א) כתב לחלק, שלגבי החצר, הרמ"א מדבר על אדם שלא היה שוכר דירה אם לא היה גר אצל חברו, כיוון שיש לו דירה משל עצמו, או סיבה מעין זו. לכן, הנימוק היחיד לחייב את האורח לשלם נובע מההפסד שנגרם לבעל החצר עקב העובדה שלא היה יכול להשכיר אותה לאחרים. כאשר בעל הבית מזמין את חברו, אין כאן נזק, כי אין מושג של נזק בהסכמה.

משפט והלכה בישראל | בית דין לענייני ממונות שע"י "ארץ חמדה"

לעומת זאת, כאשר אדם אוכל משל חברו, הוא משלם בגין ההנאה שנגרמה לו. בתשלום בגין הנאה, יש אומדנא, שהמהנה אינו מעוניין להנות בחינם את הנהנה, ולכן כאשר טעם החיוב הוא הנאה, יהיה הנהנה חייב.

בנדון דידן, הנתבע נהנה מכך שלא היה צריך לשכור דירה במקום אחר, ולכן הוא חייב לשלם. עוד יש להוסיף, שבנדון דידן היה ברור מצורת ההתנהלות בין הצדדים שהתובע לא היה מוכן לתת לנתבע לגור בדירה בחינם.

בית הדין לממונות קרית ארבע
תחומין י, עמ' 204-215

פיטורין או הרעת תנאי עבודה של מורה באמצע שנה"ל

תיאור המקרה

התובע הוא מורה העובד אצל הנתבע, שהוא בית ספר השייך לרשת פרטית. בחוזה העבודה של התובע מוזכרים שני סעיפים הנוגעים לענייננו:

1. "התאריך האחרון בשנה למסירת הודעה על פיטורין יהיה כנהוג אצל שאר עובדי הוראה במדינה".

2. "לאור קביעה זו של השו"ע, במוסד אין מעניקים לעובד מעמד קבוע אלא ההתקשרות מתבססת על חוזים חד שנתיים, ובמצבים מסוימים, ניתן גם לפטר מורים באמצע השנה".

בפועל, לאחר המועד האחרון המקובל אצל עובדי הוראה, התבקש התובע שלא להמשיך בהוראה בכיתה שאותה לימד. הוצע לו תפקיד אחר, שמשמעותו הרעת תנאי העבודה של התובע.

טענות התובע

התובע טוען, שכיוון שהאפשרות היחידה שניתנה להעסקתו היא תוך הרעת תנאיו, הרי זה למעשה פיטורין. כיוון שהם נעשו לאחר המועד האחרון לפיטורין, הוא זכאי לתשלום משכורת על כל שנת הלימודים הבאה.

ואמנם, סעיף 2 בחוזה, הקובע שניתן לפטר מורה באמצע השנה מתיר למוסד לפטרו גם אחרי המועד האחרון, אך סעיף זה נוגד הסכם קיבוצי, ועל פי חוק ההסכמים הקיבוציים (סעיף 22) אין בכוחו של חוזה פרטי לבטל הטבה המגיעה מכח הסכם קיבוצי.

תשובת הנתבע

הנתבע טוען, כי ההסכם הקיבוצי חל על עובדים בחינוך הממלכתי והממלכתי דתי, ולא על עובדי רשתות פרטיות.

פסק הדין

בית הדין קבע שהנתבע רשאי לפטר את התובע תוך כדי שנת הלימודים ולשלם רק את פיצויי הפיטורין הרגילים.

הנימוקים

סדר הדברים לבירור פסק הדין:

- א. בירור זכויותיו של התובע על פי ההלכה.
- ב. תקפותו של הסכם הנוגד חוק.
- ג. פרשנות הסכם העבודה של התובע.

א. זכויות התובע על פי ההלכה

בשולחן ערוך (חושן משפט סימן שלג סעיף ב) מבואר, כי השוכר פועל, ולאחר שהפועל התחיל לעבוד חזר בו בעל הבית, חייב בעל הבית לשלם לפועל שכר עד תום תקופת השכירות. במקרה של מורה, מבואר בשולחן ערוך (שם סימן שלד סעיף ד) שצריך לשלם לו שכר מלא, ולא רק 'כפועל בטל'. ואמנם, במקרה של בעל הבית המפטר מורה משום שמצא אחר טוב ממנו, מבואר בגמרא (בבא בתרא כא.) שבעל הבית רשאי לפטר את הראשון, ואף ראוי לעשות כן.

עם זאת, נחלקו הדעות, אם דברי הגמרא נאמרו גם לגבי פיטורי מורה באמצע תקופת השכירות:

1. לדעת ערוך-השולחן (יורה דעה סימן רמה סעיפים יח-יט), ניתן לסלק מורה גם באמצע שנה"ל.
2. לדעת מנחת-יצחק (יורה דעה סימן עה אות ז) ההלכה בגמרא נאמרה דוקא במציאות שהיתה מקובלת בזמנם, שהפועלים וכן המלמדים עבדו על בסיס הסכמה יומית, ובכל יום היה צורך לסכם מחדש על המשך העבודה. במצב זה של עבודה על בסיס יומי, ניתן להימנע ביום הבא מלתת את העבודה למורה הראשון, וניתן לתת את התפקיד למורה אחר, טוב יותר, שהרי בכל יום ניתן לחדש את החוזה. לפיכך אין כאן הגדרה של פיטורין, אלא של אי חידוש חוזה העבודה. על כן, במצב המקובל היום, שהמורה נשכר מראש לתקופה קצובה, ארוכה יותר, אי אפשר לפטר אותו בתוך התקופה. עם זאת, במקרה של פועל שנעשה קניין על עבודתו, גם ערוך השולחן מודה שאי אפשר לפטרו באמצע תקופת השכירות. בנדון דידן, החתימה על החוזה נחשבת כקניין, ולכן כאמור, לכל הדעות אין לפטר את התובע, על פי ההלכה.

ב. חוזה הסותר את החוק

בית הדין קבע כי יש לתת תוקף להסכם בין התובע לנתבע, למרות שעל פי סעיף 22 לחוק ההסכמים הקיבוציים, אי אפשר להתנות נגד הטבה המגיעה לעובד מכח הסכם קיבוצי, וזאת משני נימוקים: א. משרד החינוך אישר את טענת הנתבע, לפיה במוסדות השייכים לרשת פרטית, לא חל ההסכם הקיבוצי המדובר.

ב. תוקפו של החוק הוא בתורת 'מנהג המדינה'. ברור שניתן להתנות נגד מנהג המדינה, ואי אפשר לקבוע חוק, שאי אפשר להתנות עליו.

ג. פרשנות ההסכם בין התובע לנתבע

כאמור, בהסכם מפורש, שזכותו של הנתבע לפטר את התובע גם באמצע שנת הלימודים, בתנאים מסוימים. מאידך, כתוב בהסכם, שזכות זו נובעת מקביעת השולחן ערוך.

לדעת המיעוט, החוזה מתנה את הפיצויים לפי דיני השו"ע, ולפי השו"ע מותר לפטר מורה מבלי להשלים את שכרו עד סוף התקופה רק אם הוא מועל בתפקידו, תנאי שאינו מתמלא בנדון דידן. את המשפט הנאמר בחוזה "ובמצבים מסוימים ניתן גם לפטר מורה באמצע השנה", יש לפרש אפוא גם כן על פי ההלכה, והוא עוסק בשתי אפשרויות: (1) אם מורה פשע יש לפטרו גם באמצע השנה, ואין חייבים להשלים את שכרו; (2) אם מפטרים אותו ללא סיבה מוצדקת, יש לנהוג כהלכה (שהיא אינה מפורשת בחוזה), ויש להשלים את שכרו של המורה.

לעומת זאת, לדעת הרוב, המשפט שעליו חתם התובע בחוזה, "ובמצבים מסוימים ניתן לפטר מורה באמצע השנה", השאיר לנתבע את הזכות לפטר מורה מסיבה שתיקבע על פי שיקול דעתו, אפילו באמצע השנה. כל שכן שרשאי הנתבע להרע את תנאי עבודתו באמצע השנה.

זאת משום, שאפשר לפרש כי החוזה קובע שתקופת שכירותו של המורה מסתיימת כאשר המוסד מעוניין בכך, שהרי לא מוגדר שום סיום אחר לתקופת השכירות.

במקרה כזה, אין כאן פיטורין באמצע תקופת השכירות, אלא סיומה, ובמקרה כזה, גם על פי ההלכה, היה מותר להימנע מלהמשיך להעסיק מורה, כאשר נמצא אחר טוב ממנו.

גם אם יש מקום להסתפק בכוונת המשפט "במצבים מסוימים..." אם הוא מתייחס למקרה של פשיעה בלבד, כמבואר בהלכה, מכל מקום "יד בעל השטר על התחתונה" (שולחן ערוך חושן משפט סימן מב סעיף ה), ואין מוציאים מן הנתבע מספק.

לכן, התובע פוטר מעבודתו, והוא זכאי רק לפיצויי הפיטורין מוסדרים בחוזה בינו ובין הנתבע.

בית הדין האזורי תל אביב
פד"ר כרך ח, עמ' 112-123

שמירת תנאי עבודה קודמים אחרי הסכם שכר חדש

תיאור המקרה

התובעים הם עובדי פועלי אגודת ישראל, שהיא הנתבעת. בזמנו, היו התובעים מקבלים משכורת נוספת בחגים. בשלב מסוים, הונהג הסכם עבודה חדש, ובו תוספת למשכורת הקבועה של העובדים.

טענות התובעים

התובעים טוענים, שההסכם לא גרע מהתנאים הקודמים שהיו להם, אלא רק הוסיף עליהם, ולכן הם תובעים המשך תשלום משכורת נוספת לקראת החגים.

תשובת הנתבעת

הנתבעת טוענת, כי ההסכם החדש מבטל את התנאים הקודמים, ולכן היא אינה חייבת להמשיך ולשלם משכורת נוספת בחגים.

פסק הדין

בית הדין קבע כי על הנתבעת להמשיך לשלם משכורת נוספת לחגים.

הנימוקים

סדר הדברים לביור פסק הדין:

- א. מהו מעמדם של תנאי עבודה קודמים, כאשר נקבע הסכם שכר חדש?
- ב. משכורת נוספת לחגים – האם היא בכלל שכר?

א. מעמדם של תנאי עבודה קודמים כאשר נקבע הסכם שכר חדש

הריב"ש (שו"ת סימן תעח) דן בחזן שבשנתו הראשונה בקהילה, פטרה אותו הקהילה מתשלום מסים. אולם, בשנה השנייה, כאשר האריכו את החוזה, לא נידון תשלום המסים כלל – לא לפטור ולא לחיוב:

ובודאי אם התנה כן בפירוש עם הברורים הראשונים ויש עדים בדבר, או אף אם אין עדים אלא שהם מודים, הרי תנאם קיים. אע"פ שאין כתוב זה התנאי בשטר השכירות לא הפסיד, כיון שהם הבטיחוהו כן על פה ועל דעת כן השכיר עצמו שאין שכירות הפועל צריך שטר ולא קנין, אלא כל שעשה הפועל מלאכתו חייב השוכר לתת לו משלם שכרו שהותנו עמו, והברורים האחרים ששכרוהו אח"כ על דעת תנאי הראשון שכרוהו, אלא אם כן פירשו.

הריב"ש קובע, שהתנאים החדשים שנעשו עם החזן, אינם מבטלים את התנאים הראשונים, אלא אם כן הדבר נאמר בפירוש.

אמנם, יש להסתפק אם דברי הריב"ש נאמרו דווקא כאשר מי שעשה את החוזה החדש עם החזן לא ניהל משא ומתן מקיף על כלל התנאים בחוזה, אלא רק האריך את החוזה לשנה נוספת, וייתכן שיש לומר, שכאשר עושים משא ומתן, הרי כל התנאים עשויים להשתנות, ובמקרה כזה מה שנקבע בהסכם החדש מבטל את כל התנאים הקודמים.

דברי הריב"ש הובאו ברמ"א (חושן משפט סימן שלג סעיף ח). וכתב הלבוש (שם):

ש"ץ שהשכיר עצמו עם מנהיגי העיר לשנה ובתנאי כך וכך, ואח"כ בשנה השניה השכיר עצמו עוד למנהיגים אחרים סתם ולא התנה התנאי הזה, אמרינן ודאי מסתמא על תנאי הראשון השכיר עצמו. ודוקא שחזר והשכיר עמהם בשנה השניה בין גרעו בין הוסיפו בשכירות בין לא גרעו בין לא הוסיפו לו, אמרינן על דעת תנאי הראשון השכיר, אבל אם עמד עמהם בשתיקה שלא שכר עמהם שנית, לא אמרינן דנשאר על תנאי הראשון אלא הסכים בדעתו למה שיאמרו הם.

מבואר בדברי הלבוש, שאפילו אם נערך משא ומתן לקראת חידוש החוזה עם החזן, עדיין אומרים שהתנאים הראשונים בתוקף, אם לא השתנו בפירוש.

אמנם, הש"ך (שם סקמ"ב) חולק על הלבוש, ולדעתו, אם הזכירו את סכום השכירות ולא הזכירו את התנאים הראשונים, הרי התנאים הראשונים בטלים.

בביאור דעת הש"ך כתב החמדת שלמה (אורח חיים סימן ז), שלא רק אם הזכירו סכום השכירות, אלא גם אם הוסיפו ופחתו על התנאים הראשונים, המשא ומתן מבטל את כל התנאים הראשונים. ואם כן, לכאורה ההסכם החדש מבטל את זכויותיהם הקודמות של התובעים.

אמנם, יש לומר שדברי הש"ך נאמרו במקרה ש תקופת השכירות הראשונה של החזן הסתיימה, ודנים בחידושה, שכן באופן עקרוני, הקהילה אינה חייבת לחדש את השכירות עם החזן, ולכן אין מקום להתחשב בתנאים הקודמים. אבל בנדון דידן הרי לא היה אפשר לפטר את העובדים סתם כך, ולא לפגוע בזכויותיהם. במקרה כזה, מסתבר לומר, שגם הש"ך יודה שהתנאים החדשים אינם מבטלים את התנאים הישנים.

נוסף על כך, התוספת המוקנית לעובדים מכח הסכם השכר החדש אינה מגיעה, אצל חלק מהעובדים, אף ל-10% משכרם. אין זה סביר שהעובדים יוותרו על תוספת משכורת פעמיים בשנה בשביל תוספת שאינה מגיעה אף ל-10% משכרם.

לאור זאת קבע בית הדין כי מטרתו של הסכם השכר החדש היתה לקבוע דירוג שכר אחיד וברור, שיחליף את התוספות הסמויות שקראו להם שעות נוספות גלובליות, ייצוג וכדומה שנהגו קודם לכן. אולם, תשלום תוספת חג, שהיתה נהוגה בגלוי קודם לכן, אינו קשור לתוספות הסמויות שהוזכרו, ולכן הסכם השכר לא מתייחס לתוספת זו.

ב. משמעות משכורת נוספת לחגים

נוסף על האמור לעיל, הביא בית הדין סברא נוספת – התוספת לקראת החגים אינה נחשבת כלל כתשלום משכורת, אלא כמתנה שנותנת הנתבעת לעובדים, על מנת להקל עליהם את ההתמודדות עם הגדלת הוצאות בחגים.

היות שלא מדובר במשכורת, אלא במתנה, יש מקום לומר שהיא אינה מענייניו של הסכם השכר, ולכן ברור שהתוספת בהסכם השכר החדש לא נועדה לבוא במקום מתנה זו.

שער לדין

יאוּש ויאוּש שלא מדעת

כפי שהסברנו בגליון הקודם, השאלה הבסיסית הנוגעת לאדם הרואה אבידה היא – האם זו אבידה או מציאה. דהיינו, האם הוא חייב ליטול אותה על מנת לשמור עליה בעבור הבעלים ולהכריז עליה (אבידה), או שמא הוא רשאי ליטול את האבידה לעצמו (מציאה). וכבר הזכרנו, כי השאלה המרכזית שביחורה מבדיל בין אבידה למציאה היא האם הבעלים התייאושו.

המשנה בתחילת פרק אלו מציאות (בבא מציעא כא.) אומרת:

אלו מציאות שלו ואלו חייב להכריז? אלו מציאות שלו: מצא פירות מפוזרין, מעות מפוזרות, כריכות ברשות הרבים, ועגולי דבילה, ככרות של נחתום, מחרוזות של דגים, וחתיכות של בשר, וגיזי צמר הלקוחין ממדינתן, ואניצי פשתן, ולשונות של ארגמן – הרי אלו שלו, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: כל שיש בו שינוי חייב להכריז. כיצד? מצא עגול ובתוכו חרס, ככר ובתוכו מעות.

האבחנה המרכזית שעושה המשנה היא בין חפצים שיש להם סימן, ובין חפצים שאין להם סימן. אם יש סימן בחפץ, הרי הבעלים אינו מתייאוש, שהרי הוא יכול לקבל את החפץ מיד המוצא בסימנים. אולם, אם אין סימן בחפץ, הבעלים מתייאוש כיוון שאין באפשרותו להוכיח שחפץ זה שלו הוא.

לכאורה, יש בידינו סימן בדוק האם לפנינו אבידה או מציאה – יש בחפץ סימן, הרי הוא אבידה. אין בו סימן – הרי הוא מציאה. אולם, בתחילת סוגיית בגמרא אנו נתקלים בבעיה. מה הדין, כאשר אדם מוצא חפץ שאין בו סימן, אלא שהבעלים לא יודעים עדיין שאיבדו את החפץ? מחד, ברור לכול, שכאשר הבעלים ידעו שהחפץ אבד, הם יתייאושו. מאידך, כיוון שהבעלים אינם יודעים בפועל שהחפץ אבד, הם אינם מתייאושים ממנו עדיין. מקרה כזה נקרא 'יאוּש שלא מדעת', ובגמרא (כא:) נחלקו אב"י ורבא האם מצב כזה נחשב יאוּש או לא. לדעת אב"י, שהלכה כמותו, יאוּש שלא מדעת לא הוי יאוּש.

מסוגיית הגמרא נראה, שבכל מקרה שיש ספק אם הבעלים כבר מודע לכך שאיבד את החפץ אם לאו, אין למוצא רשות ליטול את החפץ לעצמו, וכן כתב המגיד משנה (הלכות גזילה ואבידה פרק יד הלכה ה). נמצא, שלא מספיק לדעת שבחפץ אין סימן, אלא שצריך לדעת בוודאות, שהבעלים מודע לכך שהוא איבד את החפץ. וכך נפסק בפירוש בשולחן ערוך (חושן משפט סימן רסב סעיף ג).

כיצד יודעים אם המאבד מודע לאבידתו? הגמרא מונה מספר 'חזקות' שניתן לסמוך עליהן כדי להניח שהמאבד מודע לכך שאיבד את החפץ, שעיקרן בשני מישורים: (א) הגמרא אומרת שאדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה' ולכן הוא יודע כשנפל ממנו כסף או חפצים יקרים אחרים; (ב) הגמרא אומרת שאדם מודע לכך שנופלים ממנו חפצים כבדים.

בפשטות, חזקות אלו אינן מוחלטות. לא תמיד בעל רכב מודע לכך שנופל חפץ מהרכב, אף אם במקרה של אדם הנושא את החפץ על גבו נפילת החפץ תורגש מיד. כיצד המוצא יכול לדעת אם החפץ נפל מרכב או מאדם?

גם לגבי כסף מסתבר מאוד, שלגבי סכומים קטנים, אין לאדם כיום מידע ברור על סכומי הכסף שבכיסו, ואם נופל סכום כסף קטן, אין וודאות שהמאבד יודע זאת. גם כאשר אנו מוצאים פריטי לבוש שנשכחו במקום מסוים, קשה לדעת מתי בדיוק הם נשכחו שם.

נמצא, שכאשר אדם מוצא חפץ שאין בו סימן, פעמים רבות הוא אינו יכול להניח שהבעלים התייאשו, ובפשטות, הוא מתחייב להשיב את החפץ לבעלים, וגם אם הבעלים יתיאשו לאחר מכן, לא יועיל הייאוש, כיוון שהמוצא כבר התחייב בהשבה (וכפי שהסברנו בגליון הקודם). אלא, שכיוון שאין בחפץ סימן, אין בעצם אפשרות למוצא להחזיר את החפץ למאבד. וזה דבר תימה – בשביל מה המוצא צריך לשמור על החפץ?

על מנת לענות על שאלה זו, עלינו להתייחס לסוגיא נוספת. הגמרא (כה:): אומרת:

אמר רבי אבא בר זבדא אמר רב: כל ספק הינוח – לכתחילה לא יטול, ואם נטל – לא יחזיר.

המקרה הוא של אדם הרואה חפץ, ויש לו ספק אם החפץ הונח שם על ידי הבעלים בכוונה, או שמא החפץ נפל. אם החפץ נפל, הרי הוא אבידה, ועל המוצא להשיבו לבעליו. אולם, אם החפץ הונח, הרי הבעלים יחזרו לקחת את החפץ, ואם המוצא ייקח את החפץ, יקשה על הבעלים למצאו. ספק זה נקרא 'ספק הינוח'.

במקרה כזה, מבארת הגמרא, שלכתחילה עדיף שהמוצא לא ייקח את החפץ. הטעם הוא שייטכן שבלקחת החפץ, הוא מפריע למאבד למצאו. מרבית הראשונים ביארו, שדברי הגמרא נאמרו בחפץ שאין בו סימן, כך שלקחת החפץ לרשותו של המוצא, תמנע למעשה מהמאבד למצוא את החפץ.

בביאור הסיפא של המימרא ביארו מרבית הראשונים, שאם כבר הרים המוצא את החפץ, שלא כדין, אינו רשאי להחזיר את החפץ למקומו, אלא מוטלת עליו החובה לשמור על החפץ עד שיחזירו לבעליו. ואם לא ימצאו הבעלים, 'יהיה מונח (החפץ) עד שיבוא אליהו'. אולם, הרמב"ם (הלכות גזילה ואבידה פרק טו הלכה א) כתב, שאם המוצא נטל את החפץ לעצמו 'זכה בו, ואינו חייב להחזירו', והשולחן ערוך (סימן רס סעיפים ט - י) מעתיק את לשון הרמב"ם.

בפשטות, כוונת הרמב"ם היא, שהמוצא זוכה בחפץ לעצמו. ועל כך הקשו הראשונים, שהרי חפץ שהוא ספק הינוח, הרי זה ספק אם נתיאשו כבר הבעלים, והרי זה כמו ייאוש שלא מדעת, שאינו ייאוש. ואם כן, כיצד יכול המוצא לקחת את החפץ לעצמו?

הסמ"ע (שולחן ערוך שם סקמ"ב) כתב ליישב דברי הרמב"ם, שמדובר במקרה, שכשנטל היה בכוונתו של המוצא להשיב את החפץ, ורק אח"כ גילה שאין בו סימן. במקרה כזה, אין זה נחשב 'אתי לידיה באיסורא' וייאוש מועיל. לדברי הסמ"ע צריך לומר שבסוגיית ייאוש שלא מדעת יש דין של 'באיסורא אתא לידיה' גם בחפץ שאין בו סימן, מפני ששם נוטל על מנת לגזול. אבל בנוטל על מנת להשיב, לא מקרי באיסורא אתי לידיה, ואחר ייאוש מותר ליטול לעצמו.

שיטת הסמ"ע בנויה על שיטת התוספות שהזכרנו בגליון הקודם. לדעת התוספות, הסיבה שייאוש אינו מועיל לאחר שהמוצא נטל לידי את החפץ היא שהחפץ לא הגיע ליד הזוכה בהיתר. לדעת הסמ"ע, אם

החפץ הגיע ליד המוצא בהיתר, דהיינו שנטל על מנת להשיב, אם יתייאשו הבעלים לאחר מכן, יועיל הייאוש.

הש"ך (שם סק"ז) מיישב שיטת הרמב"ם באופן אחר: לדעת הש"ך, בחפץ שאין בו סימן שאין הבעלים יכולים לקחתו, אף שאין המוצא יכול להוציאו מרשותו, הוא רשאי לעשות בו שימוש כל זמן שלא באו הבעלים ודרשו אותו בחזרה. וכתב הש"ך שהוא הדין גם לגבי ייאוש שלא מדעת. הנפקא מינה בין הש"ך לסמ"ע היא, שלדעת הש"ך מותר להשתמש מיד, ולדעת הסמ"ע רק אין חיוב השבה בחפץ, אבל לזכות בו יוכל רק אחרי ייאוש.

לשיטת הש"ך, ניתן להעלות מזור לקושייתנו. שאלתנו היתה, מה משמעות חיוב השבת האבידה בחפץ שאין בו סימן? לשיטת הש"ך, אין באמת כל כך משמעות לחיוב זה, שכן המוצא רשאי להשתמש בחפץ, כל זמן שאין המאבד תובע אותו.

אולם, נתיבות המשפט (סק"ג) דוחה את דברי הש"ך, והוא מקשה עליו: 'מהיכי תיתי יהיה רשאי להשתמש בו בדבר שאינו שלו?'. נוסף על כך, יש לזכור שהש"ך הוא רק הסבר אחד בדעת הרמב"ם, ושאר הראשונים חולקים על הרמב"ם. ולשיטתם חוזרת קושייתנו – מה משמעות חיוב השבת האבידה בחפץ שאין בו סימן, כיוון שלא סביר שהבעלים יקבל אי פעם את החפץ לידיהם? בעזרת השם, ננסה לתת תשובה נוספת לשאלה זו בגליון הבא.

עת לידון

שימוש בחיבור אינטרנט אלחוטי של אחר

הרב ליאור רגב

עם התרחבות השימוש במחשבים ניידים ובאינטרנט אלחוטי, נעשית נפוצה האפשרות שאדם יתחבר לאינטרנט דרך חיבור רשת אלחוטי של אדם אחר הנמצא בסביבתו. השאלה היא האם הדבר מותר מבחינה הלכתית, ובאילו תנאים.

יש לדון בכמה מקרים שונים בעניין זה:

- א. כאשר שני הצדדים יודעים שהאחד משתמש בשל חברו, ורק ספקית האינטרנט אינה יודעת מכך.
- ב. כאשר בעל החיבור אינו יודע שאחר מתחבר דרך החיבור שלו.
- ג. כאשר בעל החיבור יודע שחברו רוצה להתחבר דרך החיבור שלו ואינו מסכים לכך.

כשיש הסכמה של שני הצדדים

כאשר יש הסכמה בין בעל החיבור והמשתמש, יש לשאול, האם יש כאן בעיית גזל של ספק האינטרנט או של ספק תשתית התקשורת, במידה שההסכם בין הספק ללקוח מגביל את השימוש בחיבור האינטרנט לשימוש ביתי שמשרת בית אב אחד בלבד. אם אכן ישנה הגבלה כזו, הרי שכאשר שני בתי אב משתמשים באופן קבוע בחיבור רשת אחד, הם גוזלים את ספק השירותים. אמנם, יש מקום להרהר בשאלה, האם אכן שייך המושג של 'גזל' בהקשר של שימוש באינטרנט ללא רשות הספק, שהרי הוא לא מוציא מרשות הבעלים חפץ ממשי. עם זאת, אף אם אין איסור גזל, עדיין ייתכן שספק התשתית או האינטרנט רשאי למנוע ממי שאינו מנוי להשתמש בשירותיו, כפי שיתבאר לקמן.

חיוב תשלום במקרה של שימוש בלא רשות בעל החיבור

בעיות נוספות מתעוררות כאשר בעל החיבור אינו מסכים שאחרים ישתמשו בחיבור שלו או אינו יודע שכך נעשה. יש לדון במקרים אלה מכמה בחינות: בעבר היה נהוג לשלם עבור גלישה באינטרנט לפי זמן הגלישה. היום מציאות זו אינה שכיחה או אינה קיימת, אך המציאות המסחרית משתנה לעתים תכופות ולכן יש לשים לב אם השימוש באינטרנט של אחר עלול לגרום לו לשלם יותר עבור הגלישה. לדוגמה נביא שני מקרים שיכולים להיות בעייתיים: נהוג כיום לרכוש חבילות גלישה סלולרית לפי "נפח הורדה", שחיוב התשלום בהן איננו חודשי אלא לפי השימוש. כמו כן עולות מדי פעם יזמות של הגבלת ההורדה לתקופות קצובות, כדי לסייע במניעת עומסים כבדים שתשתיות האינטרנט בישראל לא מסוגלות לתת להם מענה כיום; במקרה זה השימוש בחיבור של אחר עלול להגביל את השימוש שלו.

הגמרא (בבא קמא כ.) דנה בסוגיית 'זה נהנה וזה לא חסר' – אדם נהנה מנכסיו של חברו באופן שאינו גורם הפסד לחבירו. בשולחן ערוך (חושן משפט סימן שסג סעיף ו) נפסק כי 'זה נהנה וזה לא חסר פטור'. אמנם מבואר בגמרא, שאם הנהנה גורם חסרון כלשהו לבעל הנכס, הרי זה דין 'זה נהנה וזה חסר' שאז הנהנה צריך לשלם בעבור ההנאה שלו, אף אם היא יותר גדולה מהחסרון.

כל לקוח של ספק שירותי אינטרנט קונה ממנו זכות שימוש בתשתיות שהוא מספק. לעתים, המשתמש בחיבור של חברו, עלול בהחלט לפגוע ביכולת השימוש של בעל החיבור, מכיוון שלכל חיבור ישנה מהירות הורדה מקסימלית, וכאשר אדם משתמש בחיבור אינטרנט של אחר הוא מאט את מהירות הגלישה של השני. כמובן שבעיה זו קיימת רק כאשר בעל החיבור משתמש בו באותו זמן, ולכן אם ידוע שהוא לא משתמש בו בזמן נתון, אין כאן הגדרה של זה נהנה וזה חסר. יש להעיר שקשה מאד לדעת מתי אדם משתמש באינטרנט ומתי לא, ולעתים אנשים משאירים את המחשב עובד זמן ממושך כדי להוריד קבצים גדולים, ולכן בכל שעה שימוש בחיבור רשת של אחר עלול לגרום להאטת השימוש שלו.

אם אכן המשתמש גורם להאטת השימוש של בעל החיבור, הרי זה לכאורה 'זה נהנה וזה חסר', והמשתמש צריך לשלם בעבור השימוש.

שימוש בעל כרחו של בעל החיבור

אחר שדנו בשאלת חיוב התשלומים, יש לדון בשאלה, האם בעל החיבור רשאי למנוע מהמשתמש להשתמש.

התוספות (בבא קמא כ: ד"ה כגון) כותבים, שאדם רשאי למנוע מחברו לגור בביתו, אף אם בעל הבית אינו מתכנן להשתמש בבית, ואין זו 'מידת סדום'. אמנם, המרדכי (בבא קמא סימן טז) כותב, שרק כאשר הנכס הוא נכס שניתן להשכירו, רשאי בעל הנכס למנוע את השימוש בחינם, משום שיכול לטעון שאין לו להשכיר נכס בחינם. אבל כאשר מדובר בנכס שאינו עומד להשכרה כלל, ניתן להשתמש בנכס בחינם, בלא רשות בעל הנכס, שהרי זו 'מידת סדום'. הרמ"א (חושן משפט שם) פסק כדעת המרדכי. אמנם, בנודע ביהודה (חושן משפט תניינא סימן כד) פסק כדעת התוספות.

לשיטת הרמ"א יש לשאול, האם חיבור האינטרנט הוא 'נכס העומד להשכרה?' בדרך כלל, במקרה של חיבור ביתי, התשובה שלילית. רק במקרה מגיע אדם המשתמש ברשת הביתית של חברו. אמנם, אם אכן מדובר ברשת חזקה מספיק, כך שהשכנים יכולים בקביעות להשתמש בה, מסתבר שחיבור זה נחשב עומד להשכרה, ובעל החיבור יוכל למנוע מאחרים להשתמש בעל כרחו.

אמנם, כיוון שמדובר בספק, רשאי בעל החיבור למנוע את המשתמש לכתחילה, כדעת הנודע ביהודה.

עצם השימוש בלא ידיעת בעל החיבור

באותם מקרים שבהם רשאי בעל החיבור למנוע מאחרים להשתמש בחיבור שלו, יש לדון מה קורה כאשר בעל החיבור אינו יודע מכך שמשתמשים בחיבור שלו.

הים של שלמה (בבא קמא פרק ב סימן טז) כותב, שכאשר אדם גר בבית של חברו, ובעל הבית אינו מתכנן להשתמש בבית, הרי הוא פטור מלשלם, כדין 'זה נהנה וזה לא חסר', ואף מותר לכתחילה לעשות כן, מכיוון שיש לבעל הבית גם תועלת בכך שדרים לו בבית. תועלת זו נובעת מדברי הגמרא המבוססים על הפסוק 'שְׂאִיָּהּ יוֹכֵת שֶׁעַר', דהיינו שכאשר לא גרים בבית, הבית מתקלקל. אך במקום שבו אין לבעל הנכס כל תועלת בכך שאחרים משתמשים בנכס שלו, אע"פ שהמשתמש אינו מחסר את בעל הנכס, אסור להשתמש בלא ידיעת בעל הנכס. נמצא שלדעת הים שלמה יש איסור להשתמש בחיבור אינטרנט של אחר ללא הסכמתו, גם במקום שהדבר אינו גורם שום הפסד לבעל החיבור. אמנם הגר"א (על חושן משפט סימן שסג סקט"ז) דחה את הצעת הים שלמה וכתב שהיא דחוקה, ומדבריו ניתן להסיק כי כאשר בעל החיבור אינו אומר דבר בפירוש, ניתן להשתמש בחיבור ללא הסכמתו.

אמנם, כאמור, כל הדיון הזה הוא רק בתנאי שבעל החיבור אינו חסר, דהיינו שהשימוש הפיראטי, אינו מפריע לשימוש של בעל החיבור. אך כאשר הוא מפריע, ברור שרשאי בעל החיבור למנוע הפרעות.

העולה מדבריו הוא, שאין להשתמש בחיבור אינטרנט של אחר ללא ידיעתו, אלא אם כן ידוע שהוא לא משתמש באינטרנט באותו הזמן, ובתנאי שבעל החיבור לא הביע התנגדות מפורשת לכך, שאז הדבר אסור גם אם הוא לא משתמש באינטרנט באותו הזמן. אמנם, ניתן להקל ולהתיר שימוש גם במקביל לשימוש של בעל החיבור, אם השימוש באינטרנט הוא שימוש קל, כגון לשלוח או לקבל מסמכים בדואר אלקטרוני, מכיוון שבזה אין כדי להאט בצורה משמעותית את השימוש של בעל החיבור, אם בכלל. כך עולה ממה שנפסק בשולחן ערוך (חושן משפט סימן שנט א) שבדבר שאין אנשים מקפידים עליו, כגון ליטול מהחבילה או מהגדר קיסם כדי לחצוץ בו את שיניו, אין איסור גזילה. אמנם השולחן ערוך מציין, שממדת חסידות אסור, אך מצד הדין הדבר מותר לכתחילה, ובתנאי שאכן ברור שאין אנשים מקפידים על זה.

לסיכום, ישנן כמה הגבלות לשימוש בחיבור אינטרנט של אחר ללא ידיעתו:

א. על ההסכם עם ספק האינטרנט לא לאסור על כך (ואם על פי ההסכם אסור, גם הסכמה של בעל החיבור אינה מועילה).

ב. בעל החיבור משלם תשלום חודשי גלובלי ולא תשלום לפי שימוש.

ג. אין פגיעה משמעותית בשימוש של בעל החיבור. ממילא, בדרך כלל מותר להשתמש בחיבור של אחר אם ידוע בוודאות שהוא לא משתמש בו באותו הזמן, וכן ניתן להתיר שימוש קל גם בזמן שהאחר מחובר, אך ממדת חסידות אין לעשות כן.